

KOVÁCS ISTVÁN
**„...a hamuban csillaglik-e
 majd gyémánt”**

Tisztelgés a függetlenségét száz évvel ezelőtt
 visszaszerzett Lengyelország előtt

1948 augusztusában rendezték meg Wrocławban az első békevilágkongresszust, amelyen 46 ország 400 küldötte vett részt. A találkozón az utazástól egyébként ódzkodó Pablo Picasso, a Francia Kommunista Párt tagja is részt vett. Lengyel különgép vitte Wrocławba. A Monopol szálló éttermében szalvétára rajzolta ismert kedvenc motívumát, a békegalambot, amely aztán propagandaszárnyakon körbeszállta a békétáboron túli világot is. A művész jutalmul Leninrendet kapott érte.

1956 októberében Franciszek Starowieyski, a varsói Képzőművészeti Akadémia frissen végzett növendéke, a modern lengyel plakátművészet megteremtője Picasso galambját leemelte a hazugság égboltjáról, hogy megmentse – a sztálinista diktatúra ellen felkelt magyar nép melletti lengyel kiállítás szimbólumává formálva azt. A béke 1956 őszén leütött, röpdülni képtelen jelképének szeméből kigördült egy könnycsepp. Könny, amely 1956 őszének Magyarországon a vérrrel együtt oly bőven ömlött.

A magyar művészek jelen kiállítása tisztelgés Lengyelország száz évvel ezelőtti újjászületése előtt. Művészi kiállítás Lengyelország mellett. Az újjászületés persze 1918 lengyel őszt megidézve talán a lényegyet elmaszató fogalom. A lengyelek fegyverrel küzdöttek ki az Ausztria, Poroszország és Oroszország által a XVIII. század utolsó harmadában háromszor felosztott Lengyelország helyreállítását. Százhuszonhárom éven át felfoghatatlan konoksággal, önfeláldozó hősiességgel és legkülönfélébb eszközökkel harcoltak az országrabló hatalmak ellen. Összeesküvésekkel, merényletekkel, felkelésekkel, szabadságharcokkal, s légiókba tömörülve idegen zászlók alatt is, ha lehetőség nyílt a felosztó hatalmak gyengítésére, térdre kényszerítésére. Ahogy ez 1848-ban, 1849-ben Magyarországon történt, amikor – az itt Petőfivel ikerportréban megörökített Bemen

kívül – honvédként, légionistaként több mint négyezer lengyel küzdött a közös szabadságért – az Aba Béla címerállataival is díszített zászlók alatt. Találóa idézi meg a lengyel–magyar kapcsolatok e fontos fejezetét Prutkay Péter – rámutatva, hogy az I. világháború a szabadságharc vérbefojtásának következménye is volt. Ugyanezt vallotta a Párizsban élt orosz emigráns történész, Mihail Heller is: magyarul is olvasható könyvének feltételezése szerint, ha I. Miklós cár nem veri le a magyar szabadságharcot, akkor talán nincs I. világháború.

A levert XVIII. század végi és XIX. századi lengyel szabadságküzdelmek megtorlásául százezreket telepítettek át Oroszország belsejébe, és kényszerosztottak be katonának, tízezreket száműztek Szibériába, és börtönöztek be Poroszországban és Galíciában is. És százakat végeztek ki a három felosztó ország területén. A haza iránt érzett viszonzatlan szerelem jegyében folytatott személyes küzdelem a kultúra területén bizonyult a leghatásosabbnak. Fryderyk Chopin maga volt a lengyel nemzet „örökmozgó” képviselője. Ahol megfordult, személyében a lengyel sorsot jelenítette meg. A számkivetésre ítélt lengyel költő, Adam Mickiewicz *Ősök* című drámája a romantika irodalmának csúcsteljesítménye, amelyben korának élő orosz zarnokait is tollhegyére tűzte. Időszerűségének száz esztendőn túli bizonyítékaként 1968 küszöbén történt színpadi betiltása robbantotta ki a márciusi lengyel diákmegmozdulásokat. Az Egyesült Államokat is megjárta Henryk Dmochowski, korának legkiemelkedőbb lengyel szobrásza, feltehetően az első Kossuthszobor alkotója, 1863 elején a vilnai székesegyház egyik kápolnája számára elkészítette a magyar Szent László király egészalakos szobrát, majd néhány hét múlva a kirobbant szabadságharc egyik lengyel–litván osztagának élén elesett egy oroszok ellen vívott ütközetben. Az 1870-es, 1880-as években a kiváló festő, Jan Matejko gigantikus vásznaiba göngyölve hurcolta körbe Európában a lengyel történelem kiemelkedő eseményeit a grünwaldi csatától a Báthory István előtt hódoló pszkovi bojárokig. Több munkáját Budapesten is bemutatták. Nem véletlenül tisztelte Magyarországot; egyik bátyja, Zygmunt – Görgey Ármin őrnagy alatt szolgálva – tizennyolc éves diákként Turócszentmártonnál esett el 1849 júniusában. Széchy Bea e kiállítás részére elkészített Báthoryportréja mintha Matejkót is ebbe a galériába varázsolná. Személyében Báthory tekinthető az utolsó magyar királynak, akkor is, ha lengyel trónon ült.

Elhangzott 2018. augusztus 18-án, a dörgicsei Ólgalériában rendezett lengyel tematikájú képzőművészeti kiállítás megnyitóján.

A megnyitó (balról: a képet tartó férfi Lelkes Mihály, Kovács István, Jerzy Snopek és Veszely Ferenc)

Uralkodása idején, de az azt megelőző évtizedekben is Bécs mellett Krakkó volt Magyarország kulturális fővárosa, ahol több mint 180 magyar könyvet nyomtattak ki, mint erre Székács Zoltán munkája is utal.

A lengyelek a XIX. században szinte végig a nagy háború kitörését várták, amely javukra átrajzolhatja Európa térképét. És mint a középkori alvó lovagokról szóló legendában, azt követően, hogy József Pilsudski 1918. november 11-én Varsóban bejelentette a független lengyel állam létrejöttét, rövid időn belül 900.000 fős hadsereg állt fegyverben, hogy kivívja Lengyelország tartós létezésének jogát. Ugyanebben az időben Magyarország olyan állapotba került, mint a lengyel–litván állam az 1793-as második felosztás után, amikor területének kétharmadát elveszítette. Kérdessé vált, hogy képes-e így létezni...

A jelen kiállítással tehát a lengyelek példamutató történelmi érettségére, politikai, diplomáciai, katonai felkészültségére is emlékezünk. A lengyelekre, akik a nagy háború végkifejletét, bárhogyan is alakuljon az, a maguk javára tudták fordítani, szemben a győzteseknek magukat zokszó nélkül kiszolgáltató engedő, s így a hadsereget is feloszlató magyar politikusok tehetetlenségével. Megjegyzendő, hogy a fegyverek közt Lengyelországban 1918 után mennyire nem hallgattak el a műsák. Amikor a fiatal államot leginkább szorongatta a proletárforradalmat Nyugat-Európába exportálni akaró, Visztuláig eljutó bolsevik sereg, a hadi helyzet mellett a plakátművészet is rendkívül izgalmas volt. Az akkor készült képi falragaszok bizonyossága szerint a lengyelek Trockijt tartották a főgonosznak (Lenin csak a második volt e sor-

ban, míg Sztálinról még mit sem tudtak). Jegyezzük meg azt is: az időben érkezett magyar lőszerszállítmányok hathatósan hozzájárultak ahhoz, hogy a lengyelek 1920-ban a bolsevikok ellen viselt háborúban döntő győzelmet tudjanak aratni. Ennek a hosszú évtizedeken át elfelejtett, elhallgatott, bár az utóbbi időben mind nagyobb fénycsóvával megvilágított ténynek legalább akkora jelentősége volt az adott helyzetben, mint a lengyel menekültek befogadásának 1939 őszén. Ez utóbbi tényre itt több alkotás is emlékeztet, így Kéry Bence *Baló Zoltán emlékeztét* megörökítő kompozíciója, vagy Henryk Sławik és idősebb Antall József

véraláfutásos ikerportréja, Veszely Ferenc alkotása, aki e Nemessuri Zoltán által kezdeményezett kiállításnak a dörgicsei Ógalériájában helyet biztosított.

A legújabb kori lengyel történelmet – a lengyel–magyar barátság aktív részeseként – már mi magunk is megéltük 1945 után. Az itt kiállított művek ennek az élettől lüktető, valóságos emberi és közösségi kapcsolatnak szellemi, érzelmi, lelki dokumentumai Szyszknian Wanda triptichonjától kezdve Kéry Mihály, Aknay János, Jakus Fercsy, ifjú Durkó Zsolt és mások lengyel színmotívumokat használó munkáin át Rozsnyai Béla összetartozás-szobraírig, Wrobel Péter két képet „összepasszító” *Kapcsolatáig* és a Segesdi Bori által megörökített *Kézfogásig*. E korszak versbe foglalt visszatérő hívómondátát olvashatjuk Jurasits Zsolt *Kard és Kupa* című színes ceruzarajzán: „Magyar, lengyel két jóbarát...” Ez keletkezése korában, tehát a XIX. század elején így hangzott magyarul: „Egytestvér a magyar és a lengyel”.

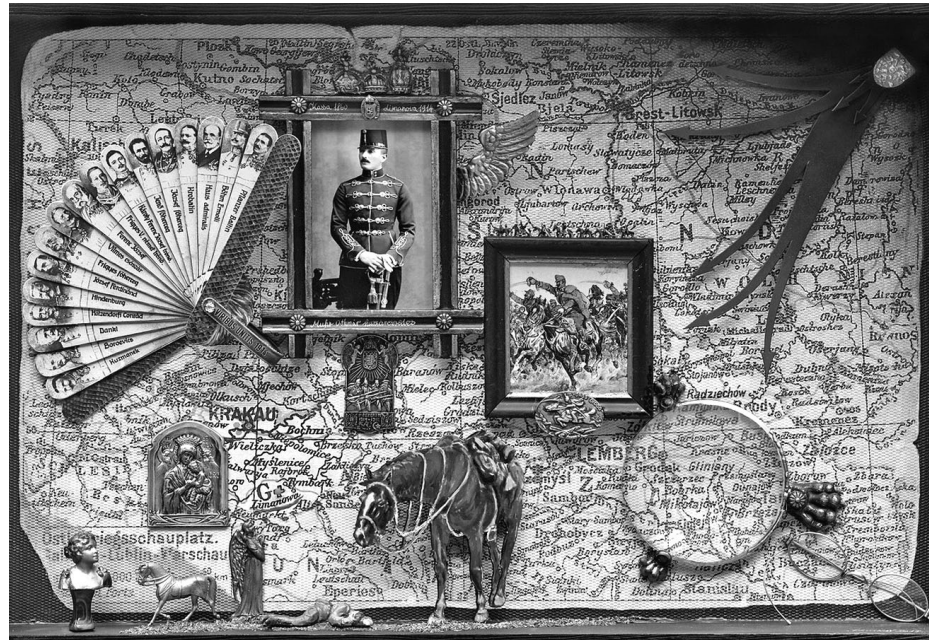
Az 1956 utáni letaglózottság koravén nemzedékének tagjai és a közvetlen elődök és utódok az 1960-as évek – még az 1970-es évek eleje is ideértendő – autóstópos útjaik során szerezték vissza emberi méltóságukat és nemzeti önbecsülésüket – elsősorban a lengyeleknek a magyar 1956 iránti, már-már kultikus tiszteletének köszönhetően. Erre emlékeztet Zsemlye Ildikó *Úton* című miniatűr kompozíciója, Luzsicza Lajos *Stopposok* című „kivágott” festményrészlete és Lelkes Mihály *Sopot* című festménye. Lengyelországot Puha Ferenc *XX. századának* árnyékában is Nyugatra nyíló ablakként érzékeltük, mi több, Európa előszobájaként tartottuk számon. Annak

az Európának az előszobájaként, amelyért 1956-ban meg akartunk halni. Varsóban szabadtéri avantgárd kiállítást és Magyarországon nem forgalmazott filmeket láthattunk, Wrocławban betekinthettünk Grotowski színházi kísérleteinek boszorkánykonyhájába, a nagyvárosokban megnyíltak előttünk a nálunk sokáig nem létező diákklubok, Varsóban és Wrocławban hallhattunk dzsesszt, s megtapasztalhattuk az 1944-es varsói felkelés, az angliai légcsata és a Monte Cassinó-i bencés kolostor elleni rohamok éppen meg-

tűrt lengyel hőseinek lépten-nyomon demonstrált tiszteletét. Ezt jeleníti meg Berend Iván *Hommage à Wajda* című alkotása. Ennek kapcsán eszünkbe juthatnak a *Hamu és gyémánt* című film romos tempombejáratánál Cyprian Kamil Norwidnak a főhős, Maciej által mondott verssorai: „Miként egyre több kátrányos forgács, ha ég, / zsarátnok parázsló rongyok kavarnak, / lángolsz, s nem tudod, szabad lehetsz-e még, / s tiéd-e az, mit birtokodnak mondhatsz. // Vagy csak hamu, s zűrzavar maradhat, / mit kavarszélvész, szakadék mélye vár, / s mint örök győzelmek pirkadatja, / a hamuban csillaglik-e majd gyémánt.”

Ezekért az élményekért keltek útra Lengyelországba az 1960-as években a Kalef tagjai – Berta Zsolt regényének hősei – is, mint erre több itt látható alkotás is emlékeztet.

Akik érzékeny lélekkel s némi történelmi rálátással követték a politika alakulását, azt is megérezhették, hogy a lengyelek miként készülnek fel az 1970-es évekbeli kisebb-nagyobb politikai földindulásokra, amelyeknek sora az 1970-es véres tengerparti tüntetésekkel kezdődött, s tíz évvel később a Szolidaritás győzelmével csúcsosodott ki. Persze, az események alakulásához, a Szolidaritás szakszervezeti mozgalom létrejöttéhez a lengyel pápa, II. János Pál folyamatos lelki jelenlétére és nagy visszhangot kiváltó biztatására is szükség volt: „Ne féljete!” E korszakot több kép is megidézi különféle művészi

Prutkay Péter: A limanovai hős, Muhr Ottmár huszárezredes emlékére, 1914

eszközökkel – felhasználva a korabeli lengyel és svéd sajtó híreit is.

1989. január végén Wojciech Jaruzelski tábornok, aki nyolc évvel azelőtt bevezette a lengyel nemzetet megalázó és a Szolidaritást történelmi pályájáról kisziklató hadiállapotot, kénytelen volt bejelenteni, hogy az újabb és mélyebb válság elhárítása érdekében tárgyalni kell a legalizált Szolidaritás vezetőivel. Majdhogynem ugyanezen a napon Pozsgay Imre szögezte le nyilvánosan, hogy 1956-ban Magyarországon nem ellenforradalom, hanem népfelkelés tört ki. Ezzel kezdetét vette az úgynevezett rendszerváltozás korszaka. A művész ehhez másképpen viszonyult, mint a politikus. Krzysztof Kiesłowski-tól, aki a *Tízparancsolat*ra rimelő filmjeivel rövid idő alatt világhírnévre tett szert, származik az az aforizma, hogy számára akkor válna a nemegyszer hamisan kongó *rendszerváltozás* szó bizonyossággá, valósággá, ha mindenki kipucolná a cipőjét. A cipő kapcsán nem a bokánk alá sülylyedt lelkünkre gondolt-e?

Mindenesetre most harminckét festőművész, szobrász, grafikus tiszteleg a XX. század legmeghatározóbb lengyel rendszerváltozása előtt. Az előtt a nagy véráldozatot követelő átalakulás előtt, amely a mai Lengyelország létét is megalapozta, noha azt Hitler Sztálinnal közösen hetvenkilenc esztendővel ezelőtt megsemmisítésre ítélte. A két totalitárius birodalom azóta összeomlott. Lengyelország él.